

'De Rijksrecherche stelt een onderzoek in', is een bekende zinsnede in nieuwsberichten nadat bijvoorbeeld corruptie binnen de overheid, geweldgebruik door de politie of schendingen van het ambtsgeheim aan het licht zijn gekomen. Veel van deze onderzoeken naar (vermeend) misbruik van middelen en bevoegdheden vinden plaats in betrekkelijke stilte. Maar sommige onderzoeken van de Rijksrecherche vinden plaats in het kader van crisisbeheersing, waardoor haar activiteiten in de schijnwerpers komen te staan.

Rijksrecherche in crisisbeheersing

Taakstelling Rijksrecherche

De in 1897 opgerichte Rijksrecherche is een onderdeel van de Nederlandse politie maar wordt uitsluitend justitieel aangestuurd vanuit het College van procureurs-generaal. De Rijksrecherche doet strafrechtelijk feiten- en opsporingsonderzoek bij de overheid als haar integriteit in het geding is.

Nu worden niet alle gepleegde strafbare feiten binnen de overheid door de Rijksrecherche onderzocht, dit zou alleen al vanwege de capaciteit ondoenlijk zijn. Veel onderzoeken worden verricht door zogenoemde bureaus interne zaken, integriteit en veiligheid of intern onderzoek (respectievelijk BIZ, BIV en BIO) binnen de betreffende overheidsorganisaties. Alleen bij gevoelige zaken waarbij onpartijdigheid gegarandeerd moet zijn, komt de Rijksrecherche in beeld. Als algemene uitgangspunten voor de inzet van de Rijksrecherche geldt dat (cumulatief):

- het onderzoek gericht is op overheidsfunctionarissen;
- er sprake moet zijn van een mogelijk strafbaar feit dat de integriteit van de overheid kan aantasten;
- het onderzoek zelf iedere schijn van partijdigheid moet vermijden.

De Rijksrecherche is onpartijdig en heeft geen eigen belang bij welke onderzoeksuitkomst dan ook.

Uitgangspunt van de Rijksrecherche is niet het zoeken naar schuldigen maar het vaststellen van feiten. Door onderzoeken van de Rijksrecherche kunnen namelijk ook beschuldigingen van integriteitsschendingen ontkracht worden. In een groot aantal gevallen gebeurt dit ook. Voorbeelden van onderzoeken door de Rijksrecherche zijn schietincidenten met dodelijke afloop of zwaar lichamelijk letsel, zedendelicten, (buitenlandse) corruptie, omkoping, valsheid in geschrifte, schending van het ambtsgeheim en celdoden in politiebureaus. Voor inzet van de

Rijksrecherche geldt steeds dat hierbij overheidsfunctionarissen betrokken moeten zijn.

Rijksrecherche en crisisbeheersing

Naast de bovengenoemde 'reguliere' onderzoeken zijn er ook onderzoeken die plaatsvinden in het kader van de beheersing van acute of beleids crises. Verderop zullen een aantal voorbeelden gegeven worden van zaken die reeds in de publiciteit geweest zijn en besproken kunnen worden. Voor andere zaken geldt dat de kracht van de Rijksrecherche in haar vertrouwelijkheid ligt.

De Rijksrecherche treedt niet pro-actief op, pas als het kwaad reeds is geschied komt zij in actie. Toch is haar rol van belang in de afwikkeling van crises. Een crisis is een proces dat te onderscheiden valt in een aanloopfase, een dynamische fase en een nafase. Bij crisisbeheersing kan gebruik gemaakt worden van het fasenmodel van het Amerikaanse Federal Emergency Management Agency (FEMA). Deze organisatie coördineert de crisisrespons na een presidentiële rampverklaring. In het fasenmodel van het FEMA worden vier fasen onderscheiden: preventie; voorbereiding en planning; respons; nazorg en herstel. Met name in de laatste fase van nazorg en herstel kan de Rijksrecherche een rol spelen.

Vaak valt te zien dat al tijdens de responsfase begonnen wordt met het zoeken naar een schuldige of verantwoordelijke óf dat bestuurders direct stellen overtuigd te zijn van het correct handelen van de betrokken instantie of ambtenaar. Zeker als er sprake is van intern onderzoek loopt men bij complexe en gevoelige zaken het risico rechter in eigen zaak te worden. Ook het inhuren van commerciële onderzoeksbureaus voor evaluatie is niet altijd verstandig, vooral niet als hetzelfde bureau ook verantwoordelijk is geweest voor het ontwikkelen en implementeren van het beleid bij de organisatie die onder vuur ligt. Met name bij

onderzoeken waar mogelijk strafbare feiten hebben plaatsgevonden, is het van belang dat het onderzoek onpartijdig en objectief plaats vindt door opsporingsambtenaren, niet alleen omdat deze beschikken over de benodigde bevoegdheden en middelen, maar ook omdat deze rapporteren aan het Openbaar Ministerie. Het Openbaar Ministerie is de instantie die de vervolgingsafweging maakt. De uitkomsten van commerciële onderzoeken worden gerapporteerd aan de opdrachtgever. Als deze een afweging maakt tussen het organisatiebelang of het maatschappelijk belang, bestaat het risico dat - uit angst voor slechte publiciteit - gekozen wordt voor interne afdoening, terwijl strafrechtelijke vervolging wellicht meer opportuun geweest zou zijn.

Voorbeelden van crises

Vooraf het geweldgebruik van de politie bij haar optreden kan tot grote commotie en zelfs rellen leiden. Uit het onpartijdig onderzoek door de Rijksrecherche moet dan blijken of het optreden rechtmatig was.

In 2000 ontstonden hevige rellen in de Graafsewijk in Den Bosch, nadat een voetbalsupporter door een politieagent doodgeschoten was. Op basis van het onderzoek van de Rijksrecherche heeft het gerechtshof geoordeeld dat de agent uit noodweer had gehandeld en ontsloeg deze van alle rechtsvervolging.

Nadat op het Amsterdamse Mercatorplein in 2003 een 33-jarige Marokkaanse man door een politieagent doodgeschoten was, ontstond er grote commotie binnen de Marokkaanse gemeenschap en dreigden er rellen. Uit het onderzoek van de Rijksrecherche bleek dat de doodgeschoten man de agent met een mes bedreigde en dat de agent geen tijd had om zich met een andere geweldsmiddel te verdedigen, nadat de man tevergeefs gesommeerd was dat hij zijn mes moest laten vallen. In 2003 raakte een agent betrokken bij een incident, waarbij hij tijdens een controle twee mannen van een brommer duwde. Dit incident leidde opnieuw tot rellen in Den Bosch, dit keer tussen de politie en Marokkaanse jongeren. Uit onderzoek van de Rijksrecherche bleek dat de agent hierover valselijk proces-verbaal opgemaakt had. De agent is veroordeeld voor het vals opmaken van een proces-verbaal en het toebrengen van zwaar lichamelijk letsel door schuld.

Bij de moord van 2 november 2004 op Theo van Gogh heeft de Rijksrecherche onpartijdig onderzoek gedaan naar de rechtmatigheid van het vuurwapengebruik door politieagenten bij de achtervolging en aanhouding van de vermoedelijke dader, Mohammed B.

Ruim een week later, op 10 november, onderzocht de Rijksrecherche het optreden van de politie en anti-terreureenheden bij de aanhouding van de verdachten van terroristische voorbereidingshandelingen in een woning in het Haagse Laakkwartier. Hierbij is ook aandacht

besteed aan de verschillende aanhoudingsopties die voor de crisisstaf open stonden indien de verdachten zich niet vrijwillig over wilden geven.

Sommige crises leiden pas op een later moment tot een onderzoek door de Rijksrecherche. Na de vuurwerkramp in Enschede in 2000 bleek uit intern onderzoek binnen de politieregio dat er mogelijk onrechtmatigheden waren geweest tijdens het onderzoek naar de toedracht van de vuurwerkramp. Het onderzoek van de Rijksrecherche heeft helderheid gebracht. Er bleek geen sprake te zijn geweest van onrechtmatigheden, maar er waren wel aanmerkingen op de professionaliteit van het politieonderzoek.

Een andere crisis, de val van de Bosnische moslimenclave Srebrenica in 1995, leidde in 2002 tot een affaire toen bleek dat de notulen van de Ministerraad inzake Srebrenica uitgelekt waren. Uit het onderzoek dat de Rijksrecherche naar het uitlekken verrichtte bleek dat veel mensen ongecontroleerde toegang hadden tot de notulen van de Ministerraad. Dit is een probleem dat vaak gesignaleerd wordt bij het uitlekken van geheime stukken.

Naast de bovengenoemde acute crises en de naweën daarvan, verricht de Rijksrecherche ook onderzoek in meer bestuurlijke crises. Een voorbeeld hiervan is de bouwfraude in 2002, waar de Rijksrecherche strafrechtelijk onderzoek deed naar ambtenaren die mogelijk corrupte handelingen verrichtten in hun contacten met aannemers. Dit leidde tot strafrechtelijke vervolging en veroordeling van een aantal ambtenaren.

Tot slot

Hoewel de rol van de Rijksrecherche bij crisisbeheersing bescheiden is, is het met name bij de nafase van de crisis en bij nazorg en herstel van belang. Onpartijdigheid is een belangrijke voorwaarde voor objectief onderzoek naar zowel 'reguliere' (vermeende) integriteitsschendingen als bij crises met een mogelijk strafrechtelijke component. Hoewel het voor bestuurders verleidelijk - en wellicht zelfs enigszins begrijpelijk - is om het optreden van de eigen mensen bij voorbaat als rechtmatig en adequaat te typeren, doet men er verstandig aan deze primaire reacties voor zich te houden. Men kan het beste volledige medewerking verlenen aan het onderzoek om zo escalatie van crises te voorkomen. Daar hebben alle betrokkenen het meeste baat bij.

Mr. Johri H. Maat,
beleidsmedewerker bij de Rijksrecherche

Meer informatie over de Rijksrecherche is te vinden op:
www.rijksrecherche.nl